

SCHVARCZ GYULA – KÖZJOG ÉS KOMPARATISZTIKA EGY TÖRTÉNÉS SZEMÉVEL

E tanulmány legfőbb célja, hogy bemutassa a Schvarcz Gyula történész-akadémikus munkásságában megjelenő összehasonlító közjogi elemeket. A téma fontossága abban ragadható meg, hogy ő volt az egyik első olyan szerző, aki közjogi komparatistikával foglalkozott. Céлом, hogy az egyik legfőbb – Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire című – munkája kapcsán kiemeljem annak összehasonlító közjogi vonásait.

KULCSSZAVAK:

Schvarcz Gyula, Wenzel Gusztáv, közjog, közjogi komparatistika, rendszeres alaptörvény, monarchia, Franciaország alkotmánya (1791-es), Egyesült Államok alkotmánya (1787-es)

• • • • •

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

E tanulmány homlokerébe Schvarcz Gyula (1838–1900) történész-akadémikus, a közjogi komparatistika egyik első hazai úttörő művelője életének és *Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire* című,¹ 1887-ben Budapesten megjelent művének tudományos igényű bemutatása, értékelése és elemzése áll, tekintettel annak összehasonlító közjogi voltára is. Ennek tükrében céлом a kötet lényegi, közjogi vonatkozású, komparatív elemeinek feltárása és analizálása, természetesen az adott kor szellemének megfelelően. Megjegyzendő, hogy Schvarcz ezen írása mellett más közjogi vonatkozású összehasonlító jogi munkája is napvilágot látott (már korábban is): többek között írt a honi államintézményekről és azok korabeli igényeiről, a legújabb külföldi trendek-

¹ SCHVARCZ Gyula: *Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire*, Értekezések a társadalmi tudományok köréből IX. kötet 1. szám, MTA, 1887.

ról,² illetőleg vizsgálta – szintén jog-összehasonlító módszerrel – a miniszteri felelősséget.³ A területi korlátokra tekintettel ezek ismertetését más alkalomra hagyom.

Kiindulópontként Wenzel Gusztáv összehasonlító jogi vonatkozású előadását⁴ veszem, mely előadásra 1850 novemberében került sor a Magyar Tudományos Akadémia kisgyűlésén. Ez tekinthető az első olyan tudományos igényű előadásnak, amelyet az összehasonlító jogtudomány témakörében magyarul prezentáltak.⁵ Értéke nem csupán abban rejti, hogy módszertani kérdéseket feszeget, hanem abban is, hogy a jogtudomány önálló ágaként definiálja magát a komparatistikát, amikor azt állítja: „[...] mely mint a 'jogtan' egyik legfontosabb ága [...]”⁶ Magát az összehasonlító jogtudományt az alábbiaként határozza meg: „[E tudomány] az egyetemes emberiség 'jogéletét teszi vizsgálatait' tárgyává [...]”⁷ Ugyanakkor Szabó Imre akadémikus szavaival élve: „[Wenzel Gusztáv] tulajdonképpen csak az összehasonlító módszer alkalmazását propagálja a jogtudományban általában és a magánjogban különösen; később azonban kifejezetten állást foglalt a mellett, hogy az összehasonlító jog új, önálló tudomány.”⁸ Wenzel előadása elején jogtörténeti szempontból vizsgálja a komparatistika fejlődésének tudományos szakaszait. Így többek között említésre kerülnek a görögök (akik – Wenzel szerint – keveset tettek hozzá e tudomány fejlődéséhez); a rómaiak, akik a népek jogával (*ius gentium*) kellő alapot szolgáltatottak az összehasonlító jogtudomány fejlődéséhez; e történeti előzmények következő szakaszául a kereszténység révén elterjedő kánonjogot nevezi meg (*ius canonicum*); majd szól a reformáció kánonjogra gyakorolt hatásáról; illetőleg a francia kodifikáció koráról.⁹ A tudománytörténeti visszatekintést azon állítása megalapozásának szánja, miszerint: „[...] az összehasonlító jogtudománynak is le van már téve bizonyos alapja, s reménylhetni, hogy [...] rövid idő alatt magának szintazon állást fogja kivívhatni, mellyel már jelenleg testvértudományai, u. m. az összehasonlító nyelvtudomány, az összehasonlító geographia stb. bírnak.”¹⁰ Ebből is következtethetünk arra, hogy

2 SCHVARCZ Gyula: *Államintézményeink és a kor igényei*, Aigner, Pest, 1871.

3 SCHVARCZ Gyula: *A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben*, Értekezések a társadalmi tudományok köréből IX. kötet 6. szám, MTA, Budapest, 1883. A miniszteri felelősség témakörében egyébiránt más jelentős írás és monográfia is megjelent a dualizmus idején. Többek között kiemelendő e körben: VUTKOVICH Sándor ifj.: *A ministeri felelősség*, WIGAND F. K., Pozsony 1894; MÁRFFY-MANTUANO Rezső: *A ministeri felelősség intézménye Magyarországon*, Politzer, Budapest, 1905; HEIMAN Jenő: *A ministerek közjogi állása és felelőssége Magyarországon*, Kilián, Budapest, 1906; BUZA László: *A ministerek jogi felelőssége*, Grill, Budapest, 1911.

4 WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudományról*, Magyar Academiai Értesítő, 10(1850)/1, 292–296.

5 Wenzel egyébiránt huszonhat évvel később már nem csupán az összehasonlító jogtudomány alapjait veszi górcső alá, hanem azt a magyar magánjog vonatkozásában egy hosszabb tanulmányában részletezi. Lásd: WENZEL Gusztáv: *Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog*, Athenaeum, Budapest, 1876.

6 WENZEL: *i. m.*, 292.

7 *Uo.*, 293.

8 SZABÓ Imre: *Az összehasonlító jog Magyarországon* = SZABÓ Imre: *Szocialista jogelmélet, népi demokratikus jog, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1967, 196–218.*

9 WENZEL: *i. m.*, 293–295.

10 *Uo.*, 294.

e tudomány ekkortájt – azaz a 19. század közepén – csupán szárnyait bontogatta.¹¹ Wenzel előadásában a jogtudomány rendszertani felosztását is elvégzi (tárgyi, alanyi, tudományos szempontból), amiből kitűnik, hogy az összehasonlító jogtudományt a „tudományos tárgyalás” szerinti rendszerbe sorolja, mégpedig a bölcsészeti, a történeti és a dogmatikus rendszerek mellé.¹² Témám szempontjából Wenzel előadásának legrelevánsabb eleme, amikor négy pontba foglalva ismerteti a komparatiztika legfőbb jellemzőit:

a) Egyrészt a jogéletet veszi szemügyre önmagában, illetőleg akként, ahogy az az egyes nemzeteknél kifejlődik. Ennek alapjául kettős szempontrendszer szolgál: az egyetemes (amely a státusokat és a népeket mint az emberiség egyes tagjait tekinti) és a különös (amely őket egyéniség szerint veszi) szempont.

b) Figyelemmel kíséri a régi és az új jogrendszereket és törvényhozásokat.

c) Célja továbbá a különféle népek és státusok jogintézményeinek és jogviszonyainak vizsgálata (melyeket jogszokások és törvények szabályoznak) is.

d) Végül feladata a jog a szempontból történő analizálása, hogy az miként hatja át az egyes társadalmi viszonyokat. Ennek kapcsán a jog legfőbb elveit kutatja, melyet tisztábban láttat és hatásukat is világosabban fogja fel.¹³ „E tudomány módszere a »magasabb értelembeli összehasonlítás«, amely nemcsak egymás mellé helyezi tárgyait, mint a »közértelembeli összehasonlítás«, hanem annak lényegi megismerésére törekszik, és a köztük fennálló hasonlóság fő elveit kutatja. Wenzel szerint tehát a tudományos módszer a pozitív joggal foglalkozó jogösszehasonlítás önálló jogtudományként történő elismerésének alapja.”¹⁴

Mindezek ismertetését azért láttam szükségesnek, mert – ahogy az Wenzel írásából is kitűnik – a (köz)jogi komparatiztika más jelentéstartammal bírt a dualizmus idején és más jelentéstartammal bír napjainkban. Ennek oka nyilván a történeti fejlődésben (is) keresendő, hisz a 19. század közepe-vege felé önállósult maga a jogi komparatiztika mint a (jog)tudomány önálló ága, avagy mint e tudományba integrálódott módszer. Felmerül a kérdés, hogy maga a (jogi) komparatiztika elfogadható-e önálló diszciplínaként? Véleményem szerint csupán abban a kontextusban értelmezhető a komparatiztika, amelyben valamely egyéb tudományal együttesen van jelen, és ez esetben is elsősorban magát a módszert hivatott biz-

11 E ponton utalni kell Wenzel három kortársára, nevezetesen Rudolf Gneist, Lorenz von Stein és Frank Johnson Goodnow közjogi vonatkozású összehasonlító jogi műveire: Rudolf GNEIST: *Das Englische Verwaltungsrecht mit Einschluss des Heeres, der Gerichte und der Kirche geschichtlich und systematisch* I. *Geschichte des englischen Verwaltungsrecht*. II. *Das heutige englische Verwaltungsrecht*, Springer, Berlin, 1867; Rudolf Gneist: *Verwaltung Justiz Rechtsweg. Staatsverwaltung und Selbstverwaltung nach englischen und deutschen Verhältnissen. Mit besonderer Rücksicht auf Verwaltungsreformen und Kreis-Ordnungen in Preussen*, Springer, Berlin, 1869; Lorenz von Stein: *Die Verwaltungslehre* I–VII., Cotta, Stuttgart, 1865–1868.; Frank Johnson GOODNOW: *Comparative Administrative Law. An Analysis of Administrative System National and Local, of the United States, England, France, and Germany* I. *Organisation*. II. *Legal Relations*, Putnam, New York, 1893; A három kiemelkedő jogtudós életéről és tudományos tevékenységéről részletesen lásd: Kőr Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése*. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014 (különös tekintettel az alábbi oldalak: 81–96. és 110–114.)

12 WENZEL: *i. m.*, 295.

13 *Uo.*, 296.

14 FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái: kísérlet a jogösszehasonlítás történetének új értelmezésére*, Gondolat, Budapest, 2011, 163.

tosítani. Teljesen más minőségben van jelen az összehasonlítás más tudományágakban, továbbá más minőségben van jelen egyéb tudományterületeken is, sőt magán a jogtudományon belül is eltérő összehasonlító jogi megoldásokat találunk (pl. magánjog és közjog tekintetében stb.). További érdekes kérdés a jog-összehasonlítás és az összehasonlító jog mint két egymáshoz hasonlatos terminus jelentéstartambeli különbségére kitérni. A jog-összehasonlítás inkább a módszerre utal, míg az összehasonlító jog (jogi komparatiztika) inkább a tudányszerűséget érzékelteti. Visszatérve az előző okfejtéshez, napjainkban a jog, a jogágak, illetőleg a jogterületek differenciáltabb tagozódása megannyi új lehetőséget biztosít a jog-összehasonlítás számára (jogterület-specifikus komparatiztika). Nem véletlen, hogy kezdetben Wenzel is a magánjogot vizsgálja, és nem kifejezetten a kereskedelmi jogot vagy a polgári perjogot, mint a magánjog mára különvált részterületeit.

2. SCHVARCZ GYULA ÉLETÉNEK ÉS TUDOMÁNYOS PÁLYÁJÁNAK RÖVID ISMERTETÉSE

Schvarcz Gyula (1838/1839.¹⁵ december 7., Székesfehérvár – 1900. január 31., Budapest) bölcsész akadémikus volt, de szerteágazó érdeklődésének köszönhetően jogi, államtudományi vonatkozású írásai is jelentek meg.¹⁶ Édesanyja Horhy Katalin, édesapja a Dom Miguel ezredben szolgált főhadnagy volt (neve nem ismert). Schvarcz természettudósnek készült, de végül történészként és államtudományi íróként munkálkodott. A középiskolát Székesfehérváron (1848–1854), majd a gimnázium hetedik és nyolcadik osztályát a pesti piaristáknál (1854–1856) végezte. Felsőfokú tanulmányait a pesti, müncheni és berlini egyetemen végezte, majd a jénai egyetemen bölcsészdoktorrá avatták 1861-ben. Több évet töltött tanulmányúton, amely során bejárta Közép-Európát és Angliát is. Írásai magyar, német, francia, angol és ógörög nyelven jelentek meg. 1864. január 20-án levelező, 1887. május 13-án rendes taggá választotta meg az Akadémia. Számos tagsággal rendelkezett, többek között tagja volt: a londoni Geological Society, az Ethnological Society, az Anthropological Society, a Société Géologique de France, az Académie Nationale stb. társaságoknak.¹⁷ Tudományos pályája mellett a politikában is elévülhetetlen érdemeket szerzett: szülővárosa háromszor is megválasztotta országgyűlési képviselőnek (1868–1872, 1875–1878 és 1887–1894). Ez idő alatt célja volt a hazai intézmények és az államjog (közjog) európai színvonalra történő emelése.¹⁸ A nevéhez fűződik továbbá a közoktatásügyi reform kidolgozása is, mely öt füzetben (később önálló kötetben) jelent meg.¹⁹ Nem véletlen, hogy évekig volt tagja – majd később elnöke – a parlament mellett működő közoktatásügyi bizottságnak. Mindemellett őt tekinthetjük

15 Hornyánszky állítja, hogy Schvarcz 1838-ban született és tévesen sok helyen az 1839-es dátumot jegyzik.

16 HORNYÁNSZKY Gyula: *Schvarcz Gyula r. tag emlékezete*, MTA emlékbeszédék, XVII. kötet 15. szám, 1917, 315–387.; valamint SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* XII., Saád-Steinensis, Hornyánszky, Budapest, 1908, illetőleg szerk. KENYERES Ágnes: *Magyar életrajzi lexikon* II., L–Z, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

17 SZINNYEI: *i. m.*, 726.

18 Érdekeség, hogy ekkor született az 1871-es „Államintézményeink és a kor igényei” c. írása, melyben tulajdonképpen e témát dolgozta fel.

19 SCHVARCZ Gyula: *A közoktatásügyi reform, mint politikai szükséglet Magyarországon*, Stolp, Pest, 1869.

a vármegyei, városi, törvényhatósági kézikönyvtárak, a progresszív jövedelmi adó stb. hazai atyjának, és tiszteletbeli tagja volt számos népnevelési egyesületnek, illetve az országos kö-zépiskolai tanegyesületnek is.²⁰ Érdekesség, hogy katedrát csupán hat évvel halála előtt (56 évesen) kapott.²¹ Halála kapcsán Hornyánszky így emlékezett Schvarczról: „Midőn Schvarcz Gyula 1900. január 31-ikén meghalt, a legtehetségesebb és legszorgalmasabb magyar elmék egyike szűnt meg dolgozni.”²²

3. KÖZJOGI KOMPARATISZTIKA SCHVARCZ GYULA MŰVÉBEN

E ponton áttérek Schvarcz Gyula egyik legjelentősebb e témában megjelent *Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire* című írásának közjogi komparatistikai vonásainak értékelő elemzésére. E mű keretében Schvarcz számos európai állam alaptörvényét vizsgálta, többnyire a kor szellemének megfelelően a Wenzel-féle metodológiát követve. Napjainkban hasonló jellegű *opus*nak a Chronowski-Drinóczi-féle²³ *Európai kormányformák rendszertana* tekinthető, ugyanakkor megjegyzendő, hogy ezen kötet jóval letisztultabb szempontok alapján analizálta az európai államok alkotmányos berendezkedését.²⁴ Ehhez képest Schvarcz szempontrendszere nem mindig egyértelmű, némely állam vizsgálatára több figyelmet fordít (pl. Svédország, Norvégia, Portugália, Németalföld), másokat viszont kissé elhanyagol (Belgium, Olaszország, Spanyolország, Szászország, Szerbia,²⁵ Görög Királyság, Dánia). Ennek oka természetesen egyrészt abban is rejlik, hogy akkoriban nem mindegyik állam rendelkezett „rendszeres alaptörvénnyel” vagy ha mégis, az valamely más ország alaptörvényének szó szerinti átvétele volt. Másrészt Schvarcz sok esetben csupán az egyes alaptörvények lényegi, egyedi vonásait, intélciónióit (pl. miniszteri felelősség²⁶ intézménye) emelte ki (tehát nem átfogóan mutatja be azokat), melyek összehasonlító elemzésére csak abban az esetben volt lehetősége, ha az adott intélcióny egy másik európai állam alaptörvényében is megtalálható volt.

Mindenekelőtt fontosnak tartom jelezni, hogy Schvarcz jelen kötetében két állam alkotmányát tekinti mintaértékűnek, már ami a legelső írott „rendszeres alaptörvényeket” illeti,

20 SZINNYEI: *i. m.*, 726.

21 HORNYÁNSZKY: *i. m.*, 315.

22 *Uo.*

23 Megjegyzendő, hogy e kötet összehasonlító jogi felfogásától eltér a Halász-féle összehasonlító alkotmányjogi mű, mely inkább az *institucionális* jog-összehasonlító módszert követi. Lásd: szerk. HALÁSZ Iván, BENDE Zsófia: *Összehasonlító alkotmányjog: Fejezetek az alkotmány, az állam, az államszervezet és az alapvető jogok témaköréből*, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014.

24 Lásd: szerk. CHRONOWSKI Nóra, DRINÓCZI Tímea: *Az európai kormányformák rendszertana*, HVG-ORAC, Budapest, 2007.

25 Megjegyzendő, hogy Belgium, Szászország, Szerbia, Olaszország és Spanyolország esetében kiemeli, hogy területi korlátok miatt ezekről később, más munkában értekeznek majd.

26 Természetesen magát a miniszteri felelősség intélciónyét is (akárcsak az alkotmány és alaptörvény szavakat) a kor szellemének megfelelően kell értékelni, nem azonosítva azt a modern jogállami megfelelőjével.

ti. az 1787-es egyesült államokbeli,²⁷ illetőleg az 1791-es francia alaptörvényeket.²⁸ Schvarcz egyébiránt meghatározza azt, hogy mit is ért „rendszeres alaptörvény alatt”, holott annak „[...] fogalmáról adott meghatározások nagyon csekély tudományos értékkel bírtak egész a legújabb időkig az államtudományi irodalomban.”²⁹ Véleménye szerint ahhoz, hogy „rendszeres alaptörvényről” beszélhessünk, az alábbiak együttes fennállása szükséges:

- a) az alaptörvény mindig „[...] magában foglalja valamely állam alkotmányjogának legfontosabb tételeit, mintegy irányadásul [...] a létrehozandó törvények szellemére nézve”;³⁰
- b) továbbá releváns eleme, hogy az alaptörvényt más eljárásrendben kell hogy elfogadják, módosítsák, hatályon kívül helyezték, mint amely eljárásrendet egyébként a sima törvényekre alkalmaznak.³¹

Lényegében e két feltétel megléte szükséges ahhoz, hogy „rendszeres alaptörvényről” beszélhessünk. E tanulmány során éppen ezért az alaptörvény, alkotmány stb. megnevezéseket mindig a schvarczi értelemben használt rendszeres alaptörvény szinonimájaként, s nem a modern alkotmányok kontextusában használok.

A kötet maga – vizsgálódásom szempontjából – két részre osztható. A mű első része lényegében négy ország (Anglia, Lengyelország, Spanyolország, Svédország) azon alkotmánytörténeti mozzanatait kívánja prezentálni, melyekben esetleg – a már említett két állam (USA és Franciaország) „rendszeres alaptörvényeit” megelőzően – találkozhatunk ilyen „rendszeres alaptörvényeszerű vonásokkal.” Az írás második része számos európai állam hatályos alkotmányát vizsgálja összehasonlító szempontból. Ennek megfelelően a mű első felében (az alcímnek megfelelően) számos állam alkotmánytörténete is bemutatásra kerül. Elsőként Anglia³² történeti alkotmányára tér ki, kiemelve azon sarokpontokat,³³ melyek az angol történeti alkotmány organikus egymásra épülésével később megteremtik az alkotmányos alapokat és a jogbiztonságot. Mindemellett – összefüggésben az angol alkotmányos fejlődés első mozzanatával – kiemeli az 1222-es Aranybulla fontosságát és azon tény, miszerint az Aranybulla, a *Magna Charta*val egyetemben távol állt a „rendszeres alaptörvény” fogalmától.³⁴

Ezt követően Lengyelország³⁵ alkotmánytörténelmére tér át, ahol bemutatásra kerül azon alkotmánylevél,³⁶ amely időben megelőzte mind az 1791-es francia, mind az 1787-es ame-

27 A dualizmus idején egyébiránt, az Egyesült Államokat alkotmányának bemutatásával Concha is foglalkozott.

Lásd: CONCHA Győző: *Újkori alkotmányok I-II.*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1884–1888.

28 SCHVARCZ: *Az európai monarchiák...*, i. m., 3.

29 Uo.

30 Uo.

31 Uo., 3–4.

32 Uo. (különös tekintettel lásd: 4–10).

33 1215. *Magna Charta*, 1628. *Petition of Rights*, 1689. *Bill of Rights (Declaration of Rights)*.

34 SCHVARCZ: *Az európai monarchiák...*, i. m., 5.

35 Uo. (különös tekintettel lásd: 10–13).

36 Ezt megelőzően egyébként kitér három – alkotmánytörténetileg releváns, de a „rendszeres alaptörvénytől” igencsak távol álló – mozzanatra, nevezetesen: az 1347-es király által szentesített státutumok, *constitúciók* írott jogba illesztésére, az 1496-os *constitúciótörvényre* (mely többek között a lengyel parlament törvényhozási jogát is vindikálta.), illetőleg az 1573-as *confoederatio actára* (lengyel *Declaration of Rights*, de mégis alig tartalmazott fontos alkotmányjogi elemet).

rikai mintául szolgáló „rendszeres alaptörvényt”, ez ti. a huszonnégy pontból³⁷ álló 1768-as lengyel alaptörvény. Schvarcz ugyanakkor megjegyzi, hogy: „[...] közelebb állott [...] a lengyelek ezen 1768-ki alkotmánylevelére a szó relatív értelmében egy modern rendszeres alkotmányjogi alaptörvény fogalmához, mint akár az angol *Bill of Rights*: nagyon távol állott az mégis egy ilyentől a szó *absolut* értelmében.”³⁸ Hogy mit ért ez alatt, azt nem fejtí ki.

A soron következő – alkotmánytörténetileg vizsgált – állam Spanyolország.³⁹ Az eddigieknek megfelelően, Schvarcz Spanyolország esetében is azon alkotmányjogi eseményeket, dokumentumokat veszi sorra, amelyek – tartalmukat tekintve – közelít(het)nek a „rendszeres alaptörvényekhez”. Így említésre kerül Aragónia 1278-as Nagy Privilegiuma és az 1287-es Unió Privilegiuma, melyek egyébiránt a Magna Chartával és az Aranybullával mutattak hasonlóságot (azaz természetesen nem feleltek meg a „rendszeres alaptörvény” követelményeinek, hisz az államszervezetről és az államhatalom gyakorlásáról nem szóltak). Változást – már ami a „rendszeres alaptörvényiséget” illeti – ugyanakkor az 1567-es II. Fülöp által kiadott törvénykönyv (*Nueva Recopilacion*) és a IV. Károly-féle 1805-ös törvénykönyv (*Novísima Recopilacion*) sem hozott. Schvarcz ez utóbbi tizenkét könyvét részletekbe menően is elemzi (közel nyolc oldalon keresztül, tartalmas lábjegyzet-apparátussal is ellátva).⁴⁰ A törvénykönyv legnagyobb hibáját abban véli felfedezni – amellyel egyébiránt a „rendszeres alaptörvényyszerűségét” is elveszti –, hogy a *Cortes* alkotmányos jogköréről, összeállításáról, illetőleg a másik két hatalmi ághoz való viszonyáról szót sem ejt: „Minderről vagyon benne szó, csak a spanyol alkotmányjog ezen legfőbb kérdéseiről nem.”⁴¹ Azt is problémásnak tartja, hogy meglehetősen differenciált a törvénykönyv tartalma.

Az utolsó jogtörténetileg górcső alá vett állam Svédország.⁴² Ennek jelentősége abban áll, hogy vizsgálódását Schvarcz tulajdonképpen a jogtörténeti részből átvezeti a hatályos jogi részbe. Gyakorlatilag ez a kötet egyik leghosszabb egysége a maga közel tizenhét oldalával. Hosszúságát indokolja az előbb említett tény, továbbá az, hogy Schvarcz szerint: „legközelebb jöttek egy rendszeres alkotmányjogi alaptörvény alap gondolatához, az Egyesült-Államok alkotmányának létrejöttét megelőzőt időkben [...]”⁴³ A svéd alkotmánytörténet jelentősebb sarokköveit az alábbi mozzanatok alkotják: elsőként említendő az 1347-es királytörvény, mely Schvarcz szerint „[...] alkotmányjogibb”⁴⁴ tartalmúnak mondható, az angolok

37 A huszonnégy pontot részletesen kifejtve lásd: SCHVARCZ: *Az európai monarchiák...*, i. m., 11–12.

38 *Uo.*, 12.

39 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 13–21).

40 *Uo.*

41 *Uo.*, 18.

42 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 21–38).

43 *Uo.*, 21.

44 Ezen kijelentését arra alapozza, hogy Svédországban – e törvény értelmében – csak egy király lehet, akit törvényesen választanak a „belföldiek”, azaz nem öröklés útján nyeri el címét (bár a király fiai közül választják, amennyiben rendelkezik fiúgyermekkel). Minden kerület tizenkét követet küld (akik tanultak és birtokkal rendelkeznek), akik szavazhatnak a király személyére. A király esküjében köteles hűséget fogadni az országnak (a hűségskü tizenegy pontból áll és többek között az alábbi passzusokat tartalmazza: keresztény egyház védelme, oltalmazása; jog és igazság támogatása; senkit sem pusztíthat el és foszthat meg vagyonától önkényesen; koronajavakat nem pocskolhatja el, nép védelmezése, háztartását saját jövedelméből fedezi stb.), fontos elem továbbá, hogy a király tanácsosai is kötelesek az eskütelre.

1215-diki Magna Charta-jánál”.⁴⁵ Ugyanakkor ezen alaptörvény sem felelt meg a „rendszeres alaptörvény” fogalmának, mint ahogy nem felelt meg az azt követő 1436-os és 1587-es dokumentum sem,⁴⁶ hisz az államhatalmi kérdéseket egyik sem tisztázta. Ezt követően kiemelésre kerül az 1602-es „alkotmány”, mely ugyan kevésbé bírt arisztokratikus jelleggel, de messze elmaradt a „rendszeres alaptörvényektől”, mint ahogy elmaradt attól az 1617-es is, amely csupán a svéd parlament szervezetével és jogkörével foglalkozott.⁴⁷ Az első komolyabb kísérlet a „rendszeres alaptörvény” megteremtésére az 1634-es ún. kormányforma törvény (*Regeringsformen*),⁴⁸ melynek tartalmát Schvarcz részletekbe menően ismerteti, aminek eredményeképpen megállapítja, hogy: „[...] sem az államhatalom törvényhozói, végrehajtói és bírói jog- és munkakörei nem lőnek abban tudományos államjogi éllel, úgy egymással, mint az állampolgársággal szemben megállapítva, sem pedig nem lőnek az állampolgárok egyéni jogai egyáltalán mint ilyenek kidomborítva, annál kevésbbé *sanctió*val megerősített szerkezetbe vindikálva, [valamint] nem különbözött az az eltörölhetése, egészbeni vagy részbeni *revisió*ja vagy hatályon kívül helyezhetése szempontjából semmiféle egyéb svéd köztörvénytől.”⁴⁹ Azaz tulajdonképpen megdől mindazon tétel, melyet a „rendszeres alaptörvényekkel” szemben felállított kötete elején, ti. az alaptörvény *revízió*ja hasonlatos a sima törvényekéhez. Azt, hogy valójában miért is oly fontos a megkülönböztetett *revízió*s eljárás az alkotmányok vonatkozásában, eklatánsan mutatja azon tény, hogy 1680-ban a svéd rendek határozása alapján, az 1634-es kormányforma törvény nem volt többé kötelező a királyra nézve.⁵⁰ 1719-ben szintén elfogadtak egy kormányforma törvényt (*Regeringsformen*), melyet 1720-ban módosítottak is. Ennek hiányossága azonban abban állt, hogy meglehetősen kevés figyelmet fordított a svéd országgyűlésre. Ezt kiküszöbölendő, az országgyűléssel kapcsolatos kérdések rendezésére 1723-ban elfogadtak egy olyan törvényt, amely nagyban elentétes volt e kormányforma törvénnyel, azaz nem felelt meg a „rendszeres alaptörvények” azon kritériumának, amely értelmében az alkotmány irányadásul kell szolgálgjon a megalakotandó általános törvények vonatkozásában. Vagyis az elfogadott törvényeknek összhangban kell lenniük az alaptörvénnyel, azaz nem lehetnek ellentétesek azzal. Ugyanakkor számos korszakújító elgondolás is található e kormányforma törvényben, többek között megjelenik benne a miniszteri felelősség intézménye: „[...] felelőssé tette [e törvény] a birodalmi tanács tagjait, akiknek szavazattöbbségétől pedig a király minden uralkodási *actusa* függött

45 *Uo.* E kijelentését ugyanakkor Schvarcz nem támasztja alá, csupán egyfajta ténymegállapításként deklarálja azt, illetőleg elemzi magát a törvényt. Arra azonban, hogy miben áll ezen „alkotmányjogibb tartalom”, nem tér ki.

46 Előbbi a „királyválasztási föltételül kikötött alapjogokat” (*Uo.*, 23.) tartalmazta, míg utóbbi „némi szervezetét állapította meg a kormánynak” (*Uo.*, 24.).

47 *Uo.*, 21–25.

48 Megjegyzendő, hogy Svédországban jelenleg négy alaptörvény (*grundlag*) létezik, melyek közül az egyik éppen az 1809-es kormányformatörvényt (*Regeringsformen*) váltotta fel 1974-ben. Mindezek mellett egyébként alaptörvénynek tekintendő az 1810-es koronázási törvény (*Successionsordningen*), az 1949-es sajtószabadságról szóló törvény (*Tryckfrihetsförordningen*), illetőleg az 1991-es szólásszabadságról szóló törvény (*Yttrandefrihetsgrundlagen*).

49 *Uo.*, 29–30.

50 *Uo.*, 31.

[...].⁵¹ Az 1720-as *revízió* kimondta, hogy az országgyűlési rendeknek felelnek a kormánytagok (birodalmi tanács), illetőleg a birodalmi tanács rendkívüli ügyekben a parlamentet – a király jóváhagyása nélkül is – összehívhatja, továbbá a nemzetközi ügyek, a háború, a hadsereg fölötti rendelkezés, a békekötés stb. ügykörök az országgyűlési rendek kezébe kerültek át a királytól, ti. az a korábbi 1719-es kormányforma törvény értelmében még a királyhoz tartozott.⁵² A következő fordulópontja a svéd alkotmányos fejlődésnek – melyről Schvarcz említést tesz – nem más, mint Adolf Frigyes 1751-es koronázási hitlevele, mely komoly újításokat hozott: az uralkodó ti. innentől kezdve a királyi ház miniszterét nevezhette ki saját hatáskörében, más magas tisztségviselőt nem, hisz azt csupán a birodalmi tanács által készített lista alapján tehette meg. A kancellária elnökét pedig maguk a parlamenti rendek választották meg. Érdekes, hogy egyidejűleg hatályban volt az 1720-as *Regeringsformen* és az 1751-es alkotmánylevél is. Joggal teszi fel a kérdést Schvarcz: „Hogy lehetett volna még ekkor szó, komolyan, rendszeres alkotmányjogi alaptörvényről?”⁵³ Ezt követően az 1765-ben kelt parlamenti aktus a maga nemében szintén úttörőnek minősült, ugyanis kimondta, hogy a kormányforma törvények módosításai csak akkor hatályosulhatnak, ha azt a következő országgyűlés ugyanazon tartalommal ismételtlen elfogadja. III. Gusztáv uralkodása idején – 1772-ben – egy új alkotmánytörvényt fogadtak el, amelynek jelentősége abban állt, hogy a korábbi – 1680 óta megalkotott – kormányforma törvényeket hatályon kívül helyezte, elmozdulván ezzel a „rendszeresség” irányába, ám a két legfontosabb kritériumot nem tartalmazta ez sem, ti. nem volt minősített eljáráshoz kötve az elfogadása, és nem szolgált iránymutatásul a létrehozandó törvények szellemére sem.⁵⁴ A francia forradalmat pár hónappal megelőzve (1789. február 21-én) III. Gusztáv revídiálni kívánta az 1772-es *Regeringsformen*et, elmozdítva azt egy félig demokratikus és félig autoriter irányba, ti. a nem nemesi rendek számára teljes egyenjogúságot kívánt biztosítani (azaz Svédország már a francia forradalom előtt kísérletet tett a nemesi rend megtörésére). Ezen intézkedést azonban nem sikerült véghezvinnie a regnáló uralkodónak, hisz ahogy Schvarcz fogalmazott: „[...] III. Gusztáv 1792-ben elesett Ankarström gyilkától, – az ő utódát, IV. Gusztávot, meggyűlöli lassankint az egész svéd nemzet, – hasztalan dühöng a gondolat és sajtó szabadsága ellen; eltípor valamennyi folyóiratot, kitilt országából (1804.) minden francia és dán hírlapot [...] [s mivel hogy] tarthatatlanná válik ezen zsarnokság, megrohanják őt a rendek [...] és lemondadják.”⁵⁵ 1809. március 29-én megtörténik tehát a detronizáció.

Lényegében e ponton tér át (ahogy említettem, tulajdonképpen az összehasonlító jogtörténeti részt itt vezeti át a hatályos alaptörvényeket összehasonlító részbe) Schvarcz a hatályos alkotmányok elemzésére. Még mielőtt erre áttérnék, szeretném kiemelni, hogy Schvarcz a kötet első felében a közjogi összehasonlítást jogtörténeti vonatkozásban végzi el, mégpedig meghatározott szempontok alapján. Ilyen szempontnak tekinthető, hogy a korábban emlí-

51 *Uo.*, 32.

52 *Uo.*, 33–34.

53 *Uo.*, 34–35.

54 *Uo.*, 35–37.

55 *Uo.*, 37–38.

tett államok⁵⁶ vonatkozásában az egyes alkotmányjogi mozzanatokot veszi (*kronológiailag*) sorra, vizsgálva, hogy a különböző korokban született alkotmányjogi dokumentumok megfelelnek-e az általa felállított – s korábban már általam is említett – „rendszeres alaptörvény” kritériumainak. E kritériumokat – vélhetően – a két „mintaalkotmány” tartalmából és az alkotmányjog-tudomány akkori állásából vezette le. Végtere is, összehasonlító jogtörténeti vizsgálódása során arra a következtetésre jut, hogy voltak ugyan „rendszeres alaptörvény-szerű” mozzanatok az európai alkotmányfejlődés során (leginkább Svédországban), ugyanakkor azt a „rendszeres alaptörvényi” minőséget, amely az Egyesült Államok és Franciaország alaptörvényét jellemzi, egyetlen államnak (legalábbis őket megelőzően) sem sikerült elérnie. Éppen ezért az 1787-es amerikai és az 1791-es francia alkotmányokat a „rendszeres alaptörvények geneziseként” határozza meg.⁵⁷

Az átvezetésnek köszönhetően az első olyan alaptörvény, amelyről Schvarcz szól, nem más, mint az 1809-es svéd kormányforma törvény (*Regeringsformen*).⁵⁸ Érdekesség, hogy e ponton csupán annyit állapít meg, hogy: [e *Regeringsformen*] valóságos, rendszeres alaptörvény volt; [...] alakilag mégis túlnyomólag az 1791-diki francia alkotmány [...] mintájára készült [...].⁵⁹ Az, hogy miért csak pár sort szánt az egyébként jogtörténeti szempontból meglehetősen részletesen ismertetett állam ezen alaptörvényére, azzal magyarázható, hogy más európai monarchia alaptörvényének bemutatása során számtalanszor visszautal e kormányforma törvényre, ugyanis számos európai állam alkotmányára mégis hatást gyakorolt (pl. Norvégia alaptörvényére), annak ellenére, hogy nagyban hasonlított az 1791-es francia alaptörvényre. A svéd alaptörvény ugyanakkor sem az amerikai, sem a francia alkotmányokra nem gyakorolt különösebb hatást, jóllehet igen közel jártak egy „rendszeres alaptörvény” megalkotásához (lásd a korábban ismertetett svéd kormányforma törvényeket, alkotmányleveleket stb.), hisz azok létrehozását túlnyomórészt a (jog)irodalom befolyásolta (Morus, Rousseau, Locke stb.).⁶⁰ Schvarcz egyébiránt kiemeli azon tényt, hogy Svédország a miniszteri felelősség intézményét például már jóval az 1791-es francia alkotmány előtt nevesítette, mégpedig az 1719-es kormányforma törvényben, melyet az 1772-es ugyancsak megerősített.⁶¹

Schvarcz kiemeli azon tényt, hogy ez idő tájt Anglia, Magyarország, a két Mecklenburgi Nagyhercegség,⁶² az orosz császári birodalom, a Montenegrói Fejedelemség és az Oszmán

56 Anglia, Spanyolország, Lengyelország, Svédország. A mintavételre egyébként nem tért ki a szerző (bár a címben található „európai monarchiak” utalás körbehatárolja a vizsgálódási területet, de arról, hogy miért pont e négy államra esett a választás, nincs adat), így csak vélelmezhető, hogy azért ezen országokra esett a választás, mert fejlődésük során náluk találkoztunk olyan alapjogi dokumentumokkal, melyek tartalmilag megközelíthették a „rendszeres alaptörvény” fogalmát, illetőleg valószínűleg ezek jogtörténetét ismerte tüzetesebben.

57 *Uo.*, 39.

58 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 38.)

59 *Uo.*

60 *Uo.*, 39–40.

61 *Uo.*, 47.

62 Mecklenburg-Schwein Nagyhercegség parlamentje 1849-ben alkotott egy alaptörvényt (*Staatsgrundgesetz*), amely megfelelt a „rendszeres alaptörvények” kritériumainak, ugyanakkor 1850-ben semmisnek nyilvánították (a lovagrend panaszára a választott bíróság).

Birodalom nem rendelkezett „rendszeres alaptörvénnyel” az európai monarchiák közül. Továbbá rendszerezi az európai monarchiákat, s így megkülönböztet olyan államokat, amelyek a) „rendszeres alaptörvénnyel” rendelkeznek, és azt egyetlen dokumentumba foglalták: Norvégia (1814), Bajorország (1818), Württemberg (1819), Portugália (1826), Szász Királyság (1831), Belgium (1831), Németalföld (1848), Görögország (1864), Románia (1866), Dánia (1866);

b) illetőleg amelyek „rendszeres alaptörvénye” több dokumentumban található: Svédország (1809, valamint 1865/1866), Ausztria (1867);

c) továbbá azokat, amelyek kevésbé rendszeres alaptörvénnyel rendelkeztek: Olaszország (1848), Poroszország (1850), Szerbia (1869);

d) végezetül egységes, de nem rendszeres alaptörvénye volt Spanyolországnak (1876).⁶³

Svédországot követően az első tárgyaló ország, mely hatályos és immár „rendszeres alaptörvénnyel” rendelkezett, nem más, mint Norvégia.⁶⁴ A jog-összehasonlító jelleg már az első sorokban szembeütő, ugyanis Schvarcz megállapítja, hogy e norvég alaptörvényt leginkább három hatás⁶⁵ érte: egyrészt hatott rá az 1791-es francia alkotmány, az 1809-es svéd alkotmány és az 1812-es spanyol alkotmány.⁶⁶ A francia alkotmány norvégra gyakorolt hatását részletezi, ti. a hatalommegosztás elméletét, az állampolgári jogegyenlőség eszméjét, a király szuszpenzív vétőjogát, az aktív választójog mérsékelt cenzushoz kötésének gondolatát a két parlamenti kamara (*Lagthing* – felsőház, *Odelsting* – alsóház) választása vonatkozásában, az országgyűlési jogkörök felsorolását,⁶⁷ illetőleg az alaptörvény revíziójára vonatkozó egyes rendelkezéseket. Schvarcz más szerzőre hivatkozva írja, hogy e revízió kapcsán fellelhető spanyol hatás is, de annak megalapozott igazolását nem találta.⁶⁸ A spanyol hatásról a továbbiakban Schvarcz nem szól. Ami az 1809-es svéd *Regeringsformen*beli hatást illeti, Schvarcz a minisztertanács (kormány) ülésén vezetendő jegyzőkönyv államjogi jelentőségét emeli ki,

63 *Uo.*, 41–44.

64 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 44–55.)

65 A hatások fogalmi – erősrendi – különhatárolását és meghatározását részletesen lásd: Koi: *i. m.*, 33–36. Koi *opus*ában megkülönbözteti: az inspirációt, a hatást, az áthatást, a kreatív adaptációt, a befogadást és az oktrojációt. A hatások mibenlétéről csupán közvetett módon – Schvarczra támaszkodva – informálódhatok, így egyértelműen egyetlen esetben sem jelenthetem ki, hogy a Schvarcz által kiemelt hatás éppen befogadás vagy kreatív adaptáció lenne, hisz ezt a fajta fogalmi elhatárolást Schvarcz még nem ismerhette, így a hatások erősrendjét sem vizsgálta, illetve ha meg is tette, azt nem jelezte. Egyes hatások esetében a „kölcsonözte”, „szó szerint átvette” megfogalmazásokat használja, tehát csak az ilyen értelemben vett legerősebb hatás, a tulajdonképpeni másolás, illetőleg teljes (szó szerinti) átvétel az, amit a sima hatástól megkülönböztet(hetünk).

66 A francia, svéd és spanyol hatásokról: SCHVARCZ: *Az európai monarchiák...*, *i. m.*, 44–52.

67 A király tulajdonképpen csak a végrehajtó hatalom birtokosa, a bírói hatalmat a bíróságok törvénynek megfelelően gyakorolják, míg a törvényhozási jogkör kizárólag az országgyűlést (*Storthing*) illeti meg, hisz a király csupán szuszpenzív vétőjoggal, illetőleg a parlamenti aktusok szentesítési jogával rendelkezik. Továbbá az 1814-es norvég alaptörvény 82. §-a nevesíti azon tárgyköröket, melyek esetében királyi szentesítés sem szükséges [pl. alsóházi (*Odelsting*) állami vezetők felelősségre vonása, házszabály megállapítása, döntés választási vitás kérdésekben, honosítási ügyek stb.]. Erről részletesebben lásd: *Uo.*, 50–52.

68 *Uo.*, 45. első lábjegyzet.

amely tulajdonképpen a miniszteri felelősséget⁶⁹ alapozta meg. Schvarcz e ponton egyébként kitér az angol kabinet kollektív felelősségére, és szembeállítja azt a norvég megoldással, ahol a kormánytagok egyénileg is felelősséggel tartoznak a képviselőház (*Odelsting*) előtt. Ilyen fogalmi vagy jogintézményi összehasonlításokat is találunk az írásban.⁷⁰ Az 1814-es norvég alaptörvény taxatív felsorolja azon tárgyköröket, melyekben nem szükséges a parlament aktusának királyi szentesítése, aminek okát Schvarcz abban látja, hogy: „[a norvég alkotmány] hangsúlyozni óhajtotta azon ellentétes álláspontot, a melyet a svéd alaptörvénnyel és a svéd törvényhozó testület e részbeni megszorított jogkörével szemben elfoglalt.”⁷¹ E hatások mellett ugyanakkor Schvarcz kiemel egy – az országgyűlés jogköre (azon belül is a királyi szentesítés) tekintetében – egyéni megoldást is, nevezetesen: az alaptörvény módosításához sem szükségeltetik uralkodói szentesítés.⁷² Ez tulajdonképpen kimerít(het)i a kreatív adaptáció fogalmát (ha annak tartalmát nem csak magyar vonatkozások esetében fogadjuk el). Schvarcz mindemellett az 1814-es norvég alaptörvény hiányosságaira is felhívja a figyelmet, így például arra is, hogy a tartományi, kerületi, járási és községi (tehát a területi és települési) szerveződésekre figyelmet sem fordított; továbbá arra, hogy az alaptörvény egyoldalú, merev, hisz a módosításokat csak bizonyos szakaszok s nem az egész alaptörvény vonatkozásában ismeri el.⁷³ Jóllehet napjainkban is léteznek olyan demokratikus alkotmányok, melyeknek vannak megváltoztathatatlan tételei, ugyanakkor más az, amikor csak egyes szakaszokat nem lehet módosítani, mint az, amikor pusztán néhány szakasz módosítható (lásd Grundgesetz örökkévalósági klauzulája). További érdekességnek tekinthető, hogy Schvarcz párhuzamot von a norvég *odelsjog*,⁷⁴ a mérsékelt cenzus és a magyar vármegye között, ti. e két elem a norvég alaptörvény olyan mélyen gyökerező alap gondolata, mint hazánk felfogásában a vármegye.⁷⁵ Schvarcz a norvég alaptörvény vonatkozásában nevesít egy olyan megoldást is, mely messze túlmutat mind a svéd, mind a francia alkotmányok szellemén. Ez tulajdonképpen az államtvényszék (*Rigsret*) speciális jogköre, mely a miniszteri felelősségre vonás garanciáit hivatott biztosítani, ti. nem egy politikai szervezetre bízva a norvég alaptörvény a miniszterek felelősségre vonását (valamint a legfőbb ítélőszéki bírák felelősségre vonását), hanem egy bírói testületre, kiküszöbölve a politikai befolyásoltságot.

Schvarcz Norvégiát követően Portugália⁷⁶ 1826-os alaptörvényét veszi górcső alá, s azt állítja, hogy: „Rendszeresség és államjogi minden oldalra belemélyedő tartalmasság tekintetében ezen portugál alaptörvény [...] fölülmúlja tán az összes egyéb európai monarchi-

69 Azon tény, hogy a miniszteri felelősség intézményét a norvég alkotmány tulajdonképpen a svéd alaptörvényből kölcsönözte, a két alkotmány szó szerinti idézetével támasztja alá (a két idézett szakasz: az 1814-es norvég alaptörvény 14. §, és az 1809-es svéd kormányforma törvény 9. §). Részletesen lásd: *Uo.*, 48–49.

70 Erről a jogintézményi összehasonlításról részletesebben lásd: *Uo.*, 46–47.

71 *Uo.*, 52.

72 *Uo.*

73 *Uo.*, 52–53.

74 Bármely család legidősebb tagjának jogában állott az eladott családi birtokrész bármikor is azon áron visszavásárolni, a melyen azt eladta volt. (*Uo.*, 53.)

75 *Uo.*

76 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 55–65.)

ák [...] alaptörvényeit.⁷⁷ Megállapítja, hogy a portugál alaptörvényre komoly hatást gyakorolt Benjamin Constant (alkotmánypolitikai eszméi), Rousseau és a jogtörténeti iskola. Éppen a Constant-féle hatásnak köszönhető, hogy a portugál alaptörvény négy hatalmi ágat különböztetett meg, nevezetesen: a törvényhozó hatalom, a mérséklő hatalom, a végrehajtó hatalom és a bírói hatalom. Azt, hogy mit is ért mérséklő hatalom alatt a portugál alaptörvény, az V. címben saját maga határozza meg.⁷⁸ Ezt követően Schvarcz sorra veszi és elemzi az alaptörvény tartalmát a címek szerint, amely során többek között megállapítja, hogy a törvényhozás kezdeményezési joga mindkét kamarát megilleti, ugyanakkor vannak olyan tárgykörök, melyekben csak és kizárólag a képviselő-kamara jogosult törvénykezdeményezésre (pl. adóügyek; miniszterek, államtanácsosok felelősségre vonása stb.).⁷⁹ Ebben például eltér norvég társától. Schvarcz továbbá megemlíti az ún. üzenetformulákat,⁸⁰ melyeket az 1848-as németalföldi alkotmány is átvett (tehát a portugál alkotmány ezen intézménye hatott a németalföldi alaptörvényre).⁸¹ A szuszpenzív vétőjog, ugyanakkor nem illette meg a portugál királyt, nem úgy, mint norvég társát. A norvég alaptörvény vonatkozásában Schvarcz olasz és francia hatást is emleget: ti. az 1878-as portugál alkotmánymódosítás eredményeképpen a király csak bizonyos kategóriákból nevezhetett tagokat a felsőházba (pairkamra), de ez egyelőre csupán elvi jelentőséggel bírt, hisz az életfogytig tartó tagságot bár megszüntette ezen intézkedés, a még hivatalban lévő tagok megtarthatták pozíciójukat.⁸² Éppen ezért Schvarcz úgy fogalmaz, hogy: „Ezen alkotmányrevisio (1885) demokratikus alapeszmét tűz ki ugyan [...], ámde e célzt oly annyira lassú mérvekben munkálja, hogy a brazíliai császárság rabszolgaságot megszüntető törvényének hatálya sokkal hamarabb fogja [...] új rendjét előidézni [...]”.⁸³ A portugál alaptörvény II. fejezete meghatározta mindazon jogokat, melyeket a király – mint a végrehajtó hatalom feje – csupán felelős miniszterei útján gyakorolhatott. Schvarcz ezt olyan megoldásként értékelte, amely eltért mind az angol, mind a kontinentális, szűkebb értelemben német alkotmányok eszméjétől. További érdekesség, hogy ha az uralkodó az országgyűlés engedélye nélkül hagyta el az országot, akkor azt úgy kell tekinteni, mintha lemondott volna, valamint a portugál alaptörvény is ismerte a miniszteri felelősség intézményét. Egy másik jellegzetessége a portugál alkotmánynak – mindazon túl, hogy a polgári és politikai jogokat európai társaihoz hasonlatosan szabályozta –, hogy eltörölte a testi (fizikai) büntetést és elrendelte a börtönök tisztán tartását, valamint azt, hogy jól szellőzöttek, egészségesek legyenek, továbbá elkülönített osztályokkal bírjanak. Ez meglehetősen liberális, a kor szellemét meghaladó felfogásra vallott, ugyanakkor kérdéses, hogy ezt mennyire tartották be.

77 *Uo.*, 55.

78 *Uo.*, 56. Egyébiránt e mérséklő hatalom bevezetésére Schvarcz a következőképpen reagál: „Még ennyire sem szállott szembe Montesquieu háromhatalmi elméletével egy európai alaptörvény sem.” (*Uo.*)

79 *Uo.*, 56–57.

80 „A IV. fejezet 48–55. pontjai tüzetesen megállapítják nemcsak a két kamra közt, vagy a kamarák és a király közt váltandó üzenetekre vonatkozó eljárást, de magát azon formulát is, a melybe egyfelől a kamaráknak egymás közti üzenetei, másfelől pedig a király válaszai öntendők.” (*Uo.*, 57.)

81 *Uo.*, 58.

82 *Uo.*, 58–59.

83 *Uo.*, 60.

Szintén a jellegzetességek körébe sorolandó, hogy az alaptörvény biztosította a jogot minden állampolgár számára, hogy alkotmány sértés esetén a törvényhozó vagy a végrehajtó hatalomhoz panaszt nyújtson be azon személyek ellen, akik az alkotmány sértést elkövették.⁸⁴ E jellegzetességek részéről történő kiemelésének relevanciája abban áll, hogy ezek megállapításának elengedhetetlen feltétele volt azon komparatív igényű vizsgálat, amellyel Schvarcz Gyula számos állam alaptörvényét összevetette. Schvarcz egyébiránt nem csupán a portugál alaptörvényt, hanem annak releváns módosításait is értékeli (lásd: korábban), illetőleg a norvég alaptörvényhez hasonlatosan itt is kitér a hiányosságokra (pl. nem szabályozta a helyi önkormányzatok jogállását, nem tartotta fontos kérdésnek a közigazgatási bírászkodás szabályozását stb.).

Belgium⁸⁵ alaptörvénye kapcsán csak néhány jellegzetességet emel ki (terjedelmi korlátokra hivatkozva), többek között annak *plutokratikus* voltát, a bírák kinevezésének módját, az alaptörvény módosításának folyamatát (két egymást követő parlament módosíthatja kétharmados többséggel és – a norvégokkal ellentétben – a módosítás érvényességi kelléke annak uralkodói szentesítése), illetőleg a miniszteri felelősség intézményét (a semmítőszék hivatott ilyen ügyekben dönteni, ellentétben például a norvég megoldással, ahol e jogkör az államtörvénytörvénykezébe tartozott).⁸⁶

Schvarcz Szászország⁸⁷ esetében is a belgához hasonlóan jár el, ugyanis csak néhány megoldását emeli ki az 1831-es szász alaptörvénynek (mely egyébként hét hónappal később lépett hatályba, mint belga társa), tulajdonképpen csak a két kamara összetételéről és az aktív választójogról találunk adatot.⁸⁸

A soron következő vizsgálandó állam Németalföld,⁸⁹ melynek alkotmányát 1848-ban fogadták el. Jelentős eredményének tekinthető, hogy a helyi igazgatást a belga alaptörvénynél jóval részletesebben szabályozza. Ugyancsak sajátossága, hogy a törvényhozás tulajdonképpen aszimmetrikus kétkamarás parlamentnek minősül, ugyanis az európai trendekkel ellentétben, a felsőház kevesebb jogkörrel rendelkezik, mint az alsóház (pl. nincs törvénykezdeményezési joga, törvényjavaslatokat sem módosíthat, azokat csak az eredeti szerkezetükben fogadhatja el). Ezen 1848-as alaptörvényről Schvarcz azt mondja, hogy tulajdonképpen nem vezetett be valódi parlamentarizmust, hisz a király hatalma jóval túlmutatott más államokén (a király saját belátása szerint állította fel és szüntette meg a miniszteri tárcákat, a községi tanácsok elnökét is a király nevezte ki stb.), ugyanakkor a másik két hatalmi ág által korlátozva volt. Szintén fontos vonása a németalföldi alaptörvénynek, hogy az államtanács minden törvényalkotást célzó javaslatot megvizsgált.⁹⁰

84 A jellegzetességekről és az alaptörvény egyéb rendelkezéseiről részletesebben lásd: *Uo.*, 60–64.

85 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 65–66.)

86 *Uo.*

87 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 66–67.)

88 *Uo.*

89 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 67–70.)

90 *Uo.*, 68–69.

Az olasz és spanyol alaptörvények kapcsán csupán annyit emel ki, hogy arról majd más-kor kíván értekezni.⁹¹

Ezt követően Schvarcz a görög királyság⁹² alaptörvényét mutatja be, szintén kis teret hagyva annak ismertetésére. Az államtanács feladata tulajdonképpen megegyezett a németalföldi államtanácséval, és egy-egy javaslat csakis abban az esetben válhatott törvénnyé, ha azt előzetesen megvizsgálta (ezen intézményt később eltörölték). A görög alaptörvény egyébiránt a norvéghoz hasonlatosan meglehetősen merevnek bizonyult, már ami az alkotmány módosítását illeti, ugyanis csak bizonyos rendelkezései módosíthatók. A norvég és belga alaptörvényekhez hasonló azon tény, hogy a görög alkotmány sem tartalmaz semmilyen rendelkezést a helyi igazgatásra vonatkozóan. A miniszteri felelősség intézményét a Görög Királyság tekintetében is vizsgálta Schvarcz, s elismerésre méltónak találta azon vonását, hogy ügyükben külön bírói testület ítélkezik.⁹³ Ez is norvég vonásként értékelhető.

Dánia⁹⁴ alkotmányát – a göröghöz képest – kissé részletesebben ismerteti. Francia hatásként értékeli azon tényt, hogy trónörökös hiányában a parlament (*Rigsdag*) választ új királyt és szabályozza a trónöröklés rendjét (III. Napóleon 1852-es alkotmánya). A *Rigsdag* mindkét kamarát felruhazza a törvénykezdeményezés jogával – ellentétben a németalföldi megoldással. A dán alaptörvény – akárcsak a norvég – a miniszterek felelősségre vonását az államtörvényszékre (*Rigsret*) bízta. Jellegzetessége továbbá a dán alkotmánynak, hogy azon állampolgárok, akik nem voltak képesek eltartani magukat – bizonyos kötelezettségek teljesítése mellett –, állami támogatásban részesülhettek (szociális alapjogok „előfutára”). Érdekesség továbbá, hogy az alaptörvény módosítására csupán abban a formában van lehetőség, ha a parlament (mindkét kamara) elfogadja a módosítást, majd felosztatja magát, és az újonnan megalakult *Rigsdag* (mindkét háza) szintén elfogadja, illetőleg az uralkodó szentesíti. A módosítás ugyanakkor mégsem könnyű, mert a kormány a felosztatást visszautasíthatja, gátat szabván így az eljárásnak.⁹⁵

Utolsóként Schvarcz a szerb alaptörvényt említi meg, de ezt nem elemzi,⁹⁶ ugyanazon okból, amelyet a spanyol és olasz alkotmányok kapcsán felhozott.

A kötet végén összegzi, hogy melyek azok az alkotmányjogi mozzanatok, melyek tulajdonképpen az összes európai monarchia alaptörvényében megtalálhatók, példának okáért említendő az államhatalom felelőssége, a törvény előtti egyenlőség, a közteher-viselési egyenlőség, illetőleg hogy passzív választójoggal bármely állampolgár rendelkezhet (bizonyos feltételek teljesítése esetén). Éppen ez utolsó elem – azaz a választójog cenzushoz kötöttsége – alapján sorolja be az egyes monarchiakat bizonyos kategóriákba: így megkülönböztet arisztokratikus, plutokratikus és demokratikus berendezkedésű államokat és azok árnyalt variánsait.⁹⁷

91 *Uo.*, 70–71.

92 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 71–72.)

93 *Uo.*

94 *Uo.* (különös tekintettel lásd: 72–75.)

95 *Uo.*

96 *Uo.*, 75.

97 *Uo.*, 75–76.

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

Mindezek tükrében kijelenthető, hogy Schvarcz történészként jogász alaposággal és érthető hozzáállással vizsgálta számos európai állam alaptörvényét, mégpedig a kötet elején felvázolt problémákkal összhangban. Egyrészt írása első részében jogtörténeti összehasonlítást végezve bemutatta négy európai állam legfontosabb alkotmányfejlődési mozzanatait, mégpedig azon okból, hogy az általa mintának tekintett két „rendszeres alaptörvénnyel” rendelkező állam (1787-as amerikai és az 1791-es francia) valóban – ebben az értelemben véve – elsőnek tekinthető-e, vagy voltak-e már korábban olyan államok, amelyek – e tekintetben – megelőzték e kettőt. Másrészt rendszerezte, majd sorra analizálta az egyes hatályos alaptörvényeket abból a szempontból, hogy azok valóban megfelelnek-e a „rendszeres alaptörvény” – általa a két mintaalkotmányból levezetett – kritériumainak. Harmadrészt az egyes hatályos alkotmányok bemutatása során vizsgálta az azokat ért egyes hatásokat, valamint az alaptörvények egymásra gyakorolt hatásait is. Kiemelendő továbbá, hogy hivatkozott Gneistra, illetőleg az angol mellett skandináv, német, spanyol, portugál forrásokra, valamint alkotmányokra is.⁹⁸

A munka során Schvarcz, a Wenzel-féle négy összehasonlító jogi szempontot természetesen figyelembe vette s kötete a mentén építkezett. Ennek megfelelően vizsgálta a régi („rendszeres alaptörvény” előtti) és az új („rendszeres alaptörvény” utáni) „jogéletet”, például Svédországban. Kitért továbbá azok törvényhozásának működésére, a többi hatalmi ághoz való viszonyára (hol szűkebben, hol részletesebben). Mindemellett arra is találtunk példát, hogy egyes jogszokásokat elemzett (pl. norvég *odelsjog*), vagy éppen a vizsgált állam jogintézményeit is bemutatta, illetőleg összehasonlította azt más országéval (pl. norvég és dán államtörvényészék vagy éppen a miniszteri felelősség). A jog és az alaptörvények társadalmi viszonyára gyakorolt hatását talán kissé elhanyagolta, és arra kevesebb figyelmet fordított, de megálapítható, hogy a wenzeli szempontokat alkalmazni törekedett.

Érdekes kérdés, hogy honnan fakadhatott Schvarcz komparatiztika iránti érdeklődése? Véleményem szerint mindez a képviselői megbízatásával is összefüggésben állt, hisz mint említettem, az első összehasonlító jogi műve, az Államintézményeink és a kor igényei, éppen az első képviselősége idején kapott feladat hatására(?) szület(het)ett.⁹⁹

Összességében Schvarcz ezen munkája – bár rövid terjedelmű – kiemelkedő jelentőséggel bír (még ha kevéssé is ismert), hisz az összehasonlító jog(tudomány) e korai szakaszában kellő igényességgel és precizitással lett megírva, figyelembe véve – többek között – Wenzel és Gneist összehasonlító munkáit is.

98 Arra ugyanakkor nincs adat, hogy ez mennyiben „átvétel” vagy egyéni hivatkozás, hisz az életrajzi adatok alapján kérdéses, hogy pl. skandináv nyelveket is beszélt-e Schvarcz.

99 „Ez idő alatt célja volt a hazai intézmények és az államjog (közjog) európai színvonalra történő emelése.”